

Brev fra Enerhaugen

Av Helge Bergland

Vi som har levd en stund, husker Helge Berglands brev fra Enerhaugen i Indre Smaalenes Avis. Han er født i 1918 og vokste opp hos sine besteforeldre på Enerhaugen i Trømborg. Han har skrevet ned mange selvopplevde historier fra sin oppvekst. Helge Bergland har skrevet boken «I en skumringsstund» utgitt på Idunn forlag i 1994. Folkenborg museum og Eidsberg historielag har fått noen av hans fortellinger, som, så vidt vi har kunnskap om, ikke er bekjentgjort tidligere. I dette nummeret av Haakon gjengir vi fire av hans fortellinger. Det vil komme flere etter hvert.

Helge Bergland forteller

For en del år siden fikk jeg et hyggelig brev fra en mysenlærer med slekts-tilknytning til Sameia. Han ville ha min hjelp til å kartlegge de gamle husmannsplasser og Sameias historie. Dessverre døde han kort etter, og jeg hadde vel heller ikke vært den rette til slik granskning.

Men derimot, en del uhøytidelige minner og epistler fra en svunnen og lykkelig tid, ikke i kronologisk rekkefølge, men tankeskyttelens lek gjennom veven, er mer min stil.

Kanskje en ennå skulle vente noen år, slik at det blei virkelig historie av det. Kanskje det ennå lever mennesker eller etterkommere som kan føle seg

Helge Bergland med sin kone Solveig (Utlånt av Unni Tønsberg Kvisler.)

berørt av mine brev. Men jeg lover å bruke all den pietetsfølelse som er mulig, og skulle jeg allikevel fornærme noen, så får vi heller ta en prat om tingene.

En kan fort bli for gammel, slik at minnene renner ut i sanden, og en har jo heller ikke noe brev på hvor lenge en er forunt å trave rundt Sameia med helse i overflod.

Det er mulig enkelte vil syns jeg er for selvopptatt, og at for mye dreier seg om egen, ringe person. Jeg kunne løst dette med å kamuflere hovedpersonen, selvsagt. Men da hadde det blitt en mer fortellingsstil, og ikke løsrevne blad.

Kanskje jeg skulle fortalt alle inntrykk og opplevelser fra barnets

verden. Men det er uhyre krevende, og langt over min forstand. Bare etablerte forfattere greier dette, og enda hender det at de stanger hodet mot veggen. Eller en kunne sett det hele fra en voksens verden, en 60-åring minnealbum. Dette tror jeg hadde blitt kjedelig.

Derfor nytter jeg å se det hele på halvdistanse. Noen ganger voksen vurdering, andre ganger barnets.

På denne vage bakgrunn og med alvorlige betenkeligheter drysser jeg ut mine engstelige brev fra Enerhaugen.

Lek og arbeide i barneåra

Alle barn i alle tider har hatt behov og trang til å leke. Ja, barn som ikke vil leke, er vel ikke normale, for å si det pent. Vi Sameiaunger var ikke annerledes enn andre i så måte. Lekene var vel stort sett de samme som har holdt seg i vårt samfunn i århundrer, og som er populære den dag i dag.

Men i eldre dager kom kanskje arbeidsspøkelset tidligere enn nå til dags. Du måtte ta deg tell noe nøttig, og så oppsto kombinasjonen lek/arbeid. Og allerede konfirmasjonssommeren blei mange sendt på gårdene for den svimlende sum av 15–20 kroner pr måned. Da blei det ikke så mye tid tell lek, en gikk inn i drengestueromantikken, med 3-øres knakk, lumre historier fra eldre skrytepaver, og ensom lek med seg sjøl, under sengeteppe.

Men den tid, den sorg, når en er fem–seks år er verden full av lek og spenning, og har en attpå til en ball og en kjelke, er en sikret helårsdrift. Så kommer skolen, og en lærer seg

mer avanserte saker, lagsport som fotball og langball overtar.

Jeg nevnte kombinasjonen arbeid/lek. Vi kjenner alle situasjonen, unger som skal gjøre ting, og begynner på lekestadiet, men så oppdager en at det følger slit og plikter med, og interessen daler.

Ta nå for eksempel det å dra slipesteinen. Det ser så moro ut, og de første rundene går så noenlunde, men så ser en lengselsfullt etter lekekameratene, og det faderlige opphav blir aldri ferdig. De voksne på sin side oppdager at småtassen er brukbar som slipesteinsveiver, og du er ansatt, for hele barndommen. Å, hvor jeg husker disse endeløse slipetimer, kniver og økser og ljåer, for ikke å snakke slåmaskinknivene, som trengte barnevigheter, før sensor motstrebende godtok resultatet.

Vann- og vedbæring var mer eller mindre motstrebende aktiviteter. Ja, paradoksalt nok, med skau på alle kanter var ofte veden et problem. Gran og furu skulle bli tømmer, og lauvvirke var det ikke så mye av som i dag. Vedforbruket var stort i trekkfulle hus, uten elektrisitet, så hver kvist og topp blei nytta, og kunne stå som et skoleeksempel overfor den enorme sløsing våre tiders skoger presterer. Jeg fikk tidlig mitt lille veareip, og blei bestemors tro følgesvenn, på jakt etter kvist. Men hennes vedbører var noe større, ja, yngre frøkner prøvde å lette døm fra bakken, med magert resultat.

Men min store interesse gjennom flere barneår, var sankning av takvann, og det var en nyttig lek. Reint praktisk kunne vel dette vært løst med takrenne og oppsamlingstønne, men

takdrøppet hørte liksom med i husmannsromantikken fra gammelt av. Og når veien var lang til en brønn som ikke greide å holde på vannet i tørre somre, var enhver regnskur velkommen som vannforsyner. Jeg var selvbestaltet overingeniør for det Berglandske vannverk, og uten skryt kan jeg være stolt over å ha løst oppgavene med både flid og fantasi.

Alt hva huset formådde av kjørler fra blikkbokser til fat og kasseroller ble hurtig evakuert, ofte før de første regndråpene falt, så når storskura kom, var alt klart, og den unge ingeniør hadde full kontroll. Snart lød regndråpepreludiet fra et stort orkester, og dirigenten sjøl fløy veggimellom på tømmingsrunder. Først måtte småboksene tømmes i de nestminste

kjørler, når de var fulle sto neste størrelse for tur, inntil stortønna ytterst på fløya blei hovedmottaker.

Denne arbeidsleken blei jeg aldri lei av, og regnet kunne gjerne vare i evigheter. Innimellom kom bestemor med sine bøtter på en avlastningsoffensiv, det vanka ros og kanskje et sukkertøy, og innsamlingsaksjonene av Vårherres himmelgaver gikk videre. Noen millioner dråper fant vei nedmed halslinninga, og en kunne nok bli opptil gjennomvåt, men pyttressursdisippelen plaska videre.

Ved snøsmeltinga om våren hadde en bedre tid, selvsagt. Orkesteret spilte mer i moll, en hadde til enhver tid oversikt over smeltinga från oven, tilslutt, etter kanskje dagers dryppdrypp var den siste snørest forsvun-

Bergland, der Helge bodde sammen med sine besteforeldre og søskenbarn i oppveksten. Bildet er etter maleri av Unni Tønsberg Kvisler, som har gitt Eidsberg historielag tillatelse til å benytte det i Haakon IV.

net, og det hele munnet ut som en Largo av Händel.

Ennå i dag har jeg respekt for takrenner, og når en sitter på trappa og hører fortidens dryppedrypp blir en som et nytt og bedre menneske. Teknikk og automatikk er ikke alt her i livet, de enkle gleder teller mer.

Og om nettene kan jeg ofte drømme om denne barndommens lek, jeg er igjen orkesterleder for Regndråpepreludiet. *(Dette har ikke noe med sengevæting å gjøre, naturligvis.)*

Brønnen

Brønnen og husmannsplassen eller småbruket hører i hop; på godt og vondt. Her blir vannet henta til husholdning og dyr, tunge bøtter med livgivende vann, oftest båret av kvinner. Men denne blå juvel hadde sin bakside. I dypet levde Nøkken, alle ungers skrekk og grøss, det mystiske vesen fra e entyrets verden.

en brønnen har en merkelig dragning. Våger en liten tass eller nøste seg ut på den spennende brygga, ser en seg sjøl nede i spenningens land, og Nøkken fører selvsagt sin fortrolige samtale. Det hender Nøkken vinner speilbildeleken fra en glatt brygge.

Ellers har Nøkken andre spennende muligheter. Han har plantet sine roser på utspekulerte steder, med appell til de dristige, og mor vil selvsagt bli glad når barnet kommer med Nøkkerosebuketten. Og hvorfor ikke finne en stein eller ei rot og hive uti. «Plask-plask» sier det da, og ringene brer seg og oppmuntrer til nye kast. Hvor mange offer har fortidens gårdsbrønner på sin samvittighet?

Noen statistikk foreligger sikkert ikke,

og godt er det. Men det finnes vel knapt den familie som ikke i tidligere slektsledd har mista en fra barneflokken. Det ligger lange år og mange selvbredelser etter slike katastrofer.

På Bergland hadde vi selvsagt vår brønn, og det var bestemor som var vannbærer. Denne brønnen lå i skogkanten i god avstand fra huset, ikke særlig stor, men djup nok for en gutt-tass. Nå husker en ikke så mye fra 3-års alder, men et par glimt sitter igjen, resten er bestemors beretning.

Bestemor er på vei til brønnen med to bøtter og guttongen på slep. Det er linmjølsdrekke til tørste og sultne kalver som er neste trekk. Småtassen finner ei stubberot, altfor stor og uhandterlig for en 3-åring, og bestemor er på vei til huset og tenker kalvedrikke. Nøkken koser seg i djupet, detta skal bli et herlig plask. Rota tar godt tak i guttens bluse, og katastrofen er et faktum.

På vei til fjøset og forventningsfulle kalveraut savner ho guttongen, slipper bøttene, og brønnen er ikke djupere enn at et voksent menneske lett haler guttongen på land.

Så er det oppliving, uten altfor store forkunnskaper er det rulling i graset og siden inn i et ullteppe. Så går veien til Enerhaugen, hvor en rask større gutt løper videre til Smerkerud og telefonen.

Doktor Gangnæs kommer så raskt som datidens kommunikasjoner tillater. Og akkurat da kommer – tror jeg – mitt andre erindringsglimt. Jeg har kommet til live igjen og kaster opp. Men åffer er lekekameratene på Enerhaugen så alvorlige og bleike? Vel, så mye mer er det vel ikke

å berette. Jeg har vært en av de heldige som Brønnøkken ikke fikk beholde, takket være en snarrådig bestemor og en god skjebne. Ingen ettervirkninger av noen art, og dagen etter gikk leken etter gammelt mønster, i trygg avstand fra brønnen.

Gjennom åra blei denne hendelsen tatt frem og kommentert i familie- og nabomiljøet. På en måte blei en liksom hovedperson igjen, med advarende fingre om rent og gudfryktig barne- og ungdomsliv. For Guds finger var med i dette. Men de samme velgjørere vagget deltagende på hodet, og fastslo at det beste hadde vært om «du hadde sløppi» den gangen.

Til og med bestemor, som hadde revet meg ut av dødens klør, mente at det hadde vært en god løsning. Da hadde en visst hvor jeg hadde tatt veien, og jeg hadde blitt spart for alle fristelser og djevelens påfunn.

Men for en guttunge med livsappettitt og fremtidsdrømmer falt slike ord på stengrunn.

Storbokseren fra Sameia

Det var dårlig med sport i «Indre» i 1920-åra. Ikke sånn som dagens avis, rent sportsorgan med litt fyllstoff inniblant. Det hendte jo i de gyldne tider at en eller annen sportsnotis lurte seg forbi Slotsvigs granskende blikk. Det kunne være et skirenn med Håkon Strengen og Harald Holter, eller et eller annet fotballtap for Mysens englehvite tropper.

Men så i 1926 kom der et telegram som NTB formidlet videre ut over det ganske land, og også «Indre» formidlet til sine lesere:

«I en boksekamp i Madison Square

Garden slo Gene Tunney den gamle mester Jack Dempsey på points i en 10-runders kamp». Dette var svære greier, og her måtte en tell med saksa og inn i klistreboka. Beslutningen blei tatt uten noen som helst overveielse: Gene Tunney var min fremtidige helt, sjøl om jeg ikke forsto åffer døm akkurat skulle bokse om natta.

Det å bli bokser hadde lenge vært min store drøm. Kåre på Enerhaugen og Arthur Dammen begynte å bli plag-somme, riktignok noe eldre enn meg, men all juling fra de kantene skulle gjengjeldes. Her gjaldt det å legge seg i hemmelig trening, for så når en hadde lært knepa og gjøre kort prosess.

En sekk med hakkels fikk gjøre tje-nesten som sandsekk og mesterens fremtidige treningssenter ble i all hast rigga opp på låven. Dette så riktig lovende ut. Noen års hemmelig trening, og så ville jeg reise til Amerika. Så ville jeg oppsøke Gene Tunney og utfordre ham til en nattlig dyst i Garden. De par-tre første rundene skulle Tunney få initiativet. Jeg ville vente med å vise publikum hva jeg kunne.

Men så, i 7. runde skulle jeg ta frem spesialserien; og verden hadde en ny tungvektsmester. Så skulle avisene skrive om den blonde kjempen fra Sameia i Norge som hadde en så uhyggelig slagkraft og lynrappe beve-gelser. Nyheten ville nå Norge og «Indre» vil skamme seg over sine små sportsnotiser og omtale kampen på første side, med bilde og gode greier. Så ville jeg kjøpe bil og bare reise rundt om bokse, slå ut alle som ville prøve seg.

Men først måtte de nære fiender beseires. Kåre og Arthur skulle få ei lekse, ja, for alle ørefiker og leggspark opp gjennom åra. Bare tanken ga fortrøstning og mot til å gå på hakkelsekken med dødsforakt. Svetten begynte å sile, og det var på tide å innøve spesialslagserien. Første en rett venstre «her har du den, Kåre, din drittsekk» – og så en høyre hook – «den er for ørefikene», og så spesialslaget, en venstre sving –«stuten, drittsekk», der datt'n, men det skader ikke med en høyre uppercut på fallrepet, – «nå kan du sova ei stønn».

Pføy, det leiter på å kviste gamle plageånder. En får visst tørke litt svette før en går løs på neste.

Da faller en skygge inn over kamp-

arenaen. En stor, kraftig rugg fyller døråpningen, plageånd nummer en, Kåre. «Jeg synes så tydelig du nevnte navnet mitt, vesle Helge. Du var tell å sladra igjen i går. Men sånt ske jeg pella av deg.»

Så blir mesterbokseren dukka ner i hakkelsbingen, og mister pusten for ei stønn. Noen sviende rapp både her og der, og fienden fordufter.

Tunneys fremtidige beseirer får pusten tebars sånn noenlunde, og flyr gjennom tåreregnet inn på et trygt kjøkken: «Bestemor, bestemor, han Kåre er slem».

Men i Sameia treningscenter henger en skjelvende halmsekk og frykter mesterens spesialslag: Venstre sving og en drepande høyre uppercut.